

علمی - پژوهشی

ساخت و رواسازی معیارهایی برای ارزیابی مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه

DOI: 10.52547/irphe.28.3.113

لاله صالحی^{*۱} و فیض‌الله منوری فرد^۲

چکیده

هدف پژوهش حاضر ساخت و رواسازی ابزاری برای ارزیابی مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دانشگاه رازی بود. بدین منظور از روش پژوهش آمیخته متوالی اکتشافی و در بخش کیفی نیز از روش گروه‌های بحث متمرکز (فوکوس گروپ) استفاده شد ($n=27$). جامعه آماری در بخش کمی دانشجویان دکتری، اعضای هیئت علمی و کارشناسان دانشگاه رازی بودند ($N=1425$) که تعداد ۱۵۲ تن از آنها به‌عنوان نمونه آماری با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای انتساب متناسب انتخاب شدند. روایی ظاهری و محتوایی ابزار پژوهش توسط گروه بحث متمرکز و محاسبه «نسبت روایی محتوا» و روایی سازه با استفاده از میانگین وارپانس استخراجی و پایایی آن از طریق محاسبه پایایی ترکیبی و ضریب آلفای کرونباخ تأیید شد. یافته‌های پژوهش نشان داد که فعالیت‌های دانشگاه برای انجام دادن مسئولیت اجتماعی خویش در قبال جامعه در ۹ بعد شامل مسئولیت‌پذیری در قبال دانشجویان، مسئولیت‌پذیری در قبال کارکنان و اعضای هیئت علمی، مسئولیت‌پذیری اقتصادی، مسئولیت‌پذیری در قبال دانشگاه‌های همکار (همکاری بین دانشگاهی)، مسئولیت‌پذیری در قبال جامعه بیرونی، مسئولیت‌پذیری در قبال محیط زیست، مسئولیت‌پذیری در قبال آموزش با کیفیت، مسئولیت‌پذیری برای فرهنگ‌سازی و مسئولیت‌پذیری رهبری (مدیریت) دانشگاه قابل شناسایی است. این ابعاد در مجموع، ۸۱/۵۱۸ درصد از وارپانس مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه را تبیین می‌کنند. افزون بر این، یافته‌ها نشان داد که فعالیت‌های دانشگاه در زمینه مسئولیت‌پذیری اجتماعی از وزن یکسانی برخوردار نیستند و هر یک وزن و سهم متفاوتی دارند.

کلید واژگان: مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه، ارزیابی مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه، گروه بحث متمرکز، پژوهش آمیخته متوالی اکتشافی، دانشگاه رازی.

۱. استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، پردیس کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

* نویسنده مسئول: Lsalehi@razi.ac.ir

۲. دکترای آموزش کشاورزی، مدرس گروه مدیریت و کارآفرینی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران: Monavvarifard@ut.ac.ir

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۲/۹ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۸/۲۹

مقدمه

طبق نظر تیلور (Taylor, 2010)، نگارنده کتاب بحران در محیط‌های دانشگاهی: طرحی برجسته برای بازطراحی دانشکده‌ها و دانشگاه‌های ما، نظام آموزش عالی شکسته شده است و به تعمیرات اساسی نیاز دارد. کیفیت در نظام آموزش عالی رو به کاهش است و دانشگاه‌ها دانشجویان را به اندازه کافی برای زندگی در جهان رقابتی و پیوسته در حال تغییر آماده نمی‌کنند. پیتز دراکر (Drucker, 2012)، مشاور تجاری و استاد مدیریت، ایده‌ای مشابه با تیلور دارد و چنین بیان می‌کند: «در سی سال آینده دانشگاه‌های بزرگ امروزی به یک شیء باستانی تبدیل می‌شوند». دانشگاه‌ها زنده نخواهند ماند، مگر آنکه در آنها تغییراتی اساسی ایجاد شود، همانند تغییرات بزرگی که ما از زمان آموزش از طریق کتاب‌های چاپی تا کنون مشاهده کرده‌ایم. بنابراین، آموزش عالی کنونی برای زنده ماندن و تاب‌آوری در برابر مشکلاتی که با آن روبه‌روست، باید به‌عنوان یک «نهاده فروشنده خدمات با کیفیت» در نظر گرفته شود که دانش‌آموختگانی با دانش و واجد شرایط لازم برای کمک و اثرگذاری مثبت بر جامعه تربیت می‌کنند. این در حالی است که برخی از دانشگاه‌ها محصولاتی (دانش‌آموختگانی) تولید می‌کنند که هیچ بازاری برای آنها وجود ندارد (Taylor, 2010). از سوی دیگر، دولت‌ها و جوامع از مراکز آموزش عالی انتظار دارند که فعالیت‌های خود را فقط به تدریس و آموزش محدود نکنند و به‌عنوان یک کاتالیزور (تسهیل‌کننده) در توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه محلی عمل کنند (Stolze & Sailer, 2021)، زیرا افزایش سریع تعداد دانشجویان به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه دانشگاه‌ها را به جوامع بزرگی تبدیل کرده است که فعالیت‌های آنها اثرهای چشمگیری بر جامعه و جهان می‌گذارد (Maslen, 2012). چنین انتظاراتی موجب پدید آمدن دومین انقلاب در آموزش عالی شده که بر اثر آن فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی به مأموریت‌های سنتی دانشگاه افزوده شده است (Etzkowitz, 2003). این چالش‌ها منبعی الهام‌بخش و نشانه‌ای برای پذیرش تغییر از سوی دانشگاه‌هاست و آنها را با فشارهایی برای بهینه‌سازی امور جاری و فعالیت‌های محول شده مواجه کرده است.

تحت این فشارها، مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه^۳ در مطالعات آموزش عالی در سال ۱۹۹۸ در پاریس و اعلامیه جهانی آموزش عالی برای قرن بیست و یکم پدیدار شد (Baradaran Haghiri, Noorshahi & Roshan, 2019; Rajabian Gharib, Mohammadzadeh & Sharifzadeh, 2021). با توجه به این مفهوم، دانشگاه‌ها باید به ارتقای ارزش‌های اخلاقی، تغییر اجتماعی و توسعه پایدار کمک کنند و به‌طور جامع به بهبود کیفیت زندگی انسان‌ها یاری رسانند (Leal Filho, Doni, Vargas, Wall, Hindley, Rayman-Bacchus, Emblen-Perry, Boddy & Avila, 2019). تحت لوای مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه، دانشگاه‌ها نهادهایی اجتماعی هستند که در برابر ساختار اجتماعی پیرامون خود مسئول‌اند و ارزش‌ها و مأموریت‌های آموزشی آنها باید به‌شکل فعال و مسئولانه‌ای بر جامعه اثرگذار باشد و یک مکان باز برای یادگیری مادام‌العمر فراهم کند (Terán-

Bustamante & Torres-Vargas, 2020a). از این دیدگاه، دانشگاه‌ها به‌عنوان مکان‌هایی در نظر گرفته می‌شوند که رفتار افراد، گروه‌ها و جامعه را که خود نیز جزئی از آن هستند، شکل می‌دهند (Dusingize & Nyiransabimana, 2017). آنها این مسئولیت خود را از طریق آموزش، ایجاد و به‌کارگیری دانش برای حل مشکلات اجتماعی، تعامل اجتماعی و مدنی و مدیریت مسئولانه عملیات محیط دانشگاه انجام می‌دهند (Buffel, Skyrme & Phillipson, 2017).

برخی استدلال می‌کنند که توسعه پروژه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه همانند یک محیط یادگیری عمل می‌کند که به توسعه توانمندی‌های تصمیم‌گیری، مشارکت و تعامل فعال اعضای هیئت علمی، دانشجویان و کارکنان دانشگاه در جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند، یاری می‌رساند (Coelho & Menezes, 2020). طبق مطالعات انجام شده در این حوزه (Lo, Pang, Egri & Li, 2017)، تعهد دانشگاه‌ها به مسئولیت‌پذیری اجتماعی و سرمایه‌گذاری برای طراحی و تدریس نوع ویژه‌ای از برنامه درسی که نیازها و انتظارات دانشجویان را برآورده کند، به توسعه شهروندانی مسئولیت‌پذیر و خلاق کمک شایان توجهی می‌کند. برادران حقیر و همکاران (Baradaran Haghiri et al., 2019) استدلال می‌کنند که مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه در امنیت جامعه، پاسخگویی اجتماعی، کاهش هزینه‌های دولتی، کاهش مشکلات مدیریت شهری، رفع تعارضات اجتماعی، مبارزه با فقر و پایداری زیست‌محیطی نقش انکارناپذیری دارد. با توجه به اهمیت و جایگاه مهم مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه در دستیابی به اهداف توسعه پایدار در همه اشکال آن (اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی)، تلاش‌های فراوانی برای تلفیق آن در ساختار دانشگاه انجام شده است (Alimohammadlou, Akbari & Mahdavianpour, 2014; Amini, Rahimi, Salehi & Mousavi, 2013; Ayuso, Carbonell & Serradell, 2021; Baradaran Haghiri et al., 2019; Chen & Vanclay, 2021; Coelho & Menezes, 2020; de Sousa, Siqueira, Binotto & Nobre, 2020; Terán-Bustamante & Torres-Vargas, 2020a). با این حال، آریستیمونو و رودریگوز (Aristimuño & Monroy, 2014) بیان می‌دارند که دستیابی به رفتار مسئولانه در مؤسسات آموزش عالی به دلیل نیاز آن به تغییرات بنیادین در فرهنگ دانشگاهی، فرایندها و ترکیب آن در برنامه‌های استراتژیک دانشگاه، موضوعی بسیار پیچیده و دشوار است. مشکل دیگر در این زمینه به دیدگاه درونزای دانشگاه‌ها و در اولویت قرار دادن منافع دانشگاه مربوط می‌شود که در نهایت، به شکست بسیاری از طرح‌های اجرا شده در این حیطه منجر شده است (Gaete Quezada, 2015).

شواهد تجربی در کشور ایران حاکی از بی‌تفاوتی دانشگاه‌ها در برابر مسئولیت‌پذیری اجتماعی است (Baradaran Haghiri et al., 2019). در تأیید این امر، شافعی و عزیز (Shafei & Azizi, 2014) در بررسی خود از وضعیت مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه‌های غرب کشور نشان دادند که این دانشگاه‌ها در مقایسه با دانشگاه‌های پیشرو، در وضعیت اهمال قرار دارند. شواهد میدانی پژوهش حاضر و سایر پژوهش‌ها (Rajabian Gharib et al., 2021) نشان داد که دانشگاه‌های ایران با چالش‌های

مختلفی روبه‌رو هستند که در کم‌توجهی آنها به ادای مسئولیت خود در قبال جامعه ریشه دارد که می‌توان به مواردی مانند بیکاری فزاینده دانش‌آموختگان دانشگاهی، تجهیز نشدن دانشجویان به مهارت‌های مورد نیاز بازار کار، نبود ارتباط نظام‌مند بین نیازهای جامعه و برودادهای دانشگاه، ناهماهنگی میان فعالیت‌های دانشگاه با سایر نهادهای دولتی و غیردولتی، بی‌مسئولیتی دانشگاه در قبال دانش‌آموختگان خود، تخریب محیط زیست به دست اعضای جامعه که روزگاری عضوی از دانشگاه بوده‌اند، توسعه مدرک‌گرایی در میان نسل‌های جوان، اثربخشی پایین پژوهش‌های دانشگاهی در حل مشکلات و معضلات اقتصادی، صنعتی، کشاورزی و اجتماعی و موارد بی‌شمار دیگر اشاره کرد (Alizadeh, Sedighi, Pezeshki Rad & Farasatkah, 2017; Sharifzadeh & Abdollahzadeh, 2009). دانشگاه رازی نیز از این قاعده مستثنا نیست و با وجود قدمت بالای آن، دانش‌آموختگان دانشگاهی در این استان نرخ بالایی از جمعیت بیکار را به خود اختصاص داده‌اند. این امر خود موجب کاهش اعتبار دانشگاه و تحصیلات دانشگاهی در جامعه شده است، به طوری که اکنون غالباً افرادی وارد دانشگاه می‌شوند که یا در جایی شاغل نیستند یا کارمند سازمان‌های دولتی‌اند و صرفاً برای فرار از سرزنش‌های خانواده و آشنایان یا گرفتن مدرک برای بهره‌گیری از آن به‌منظور کسب مزایای شغلی و سازمانی، بدون کسب توانمندی‌های مورد نیاز شغل، به تحصیلات دانشگاهی روی می‌آورند. با ادامه چنین روندی نمی‌توان آینده روشنی برای دانشگاه متصور شد. استدلال بر این است که در کنار چالش‌های بیان شده، نبود چارچوبی جامع و مستقل برای ارزیابی مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه، مشخص نبودن ابعاد آن در دانشگاه، استفاده نابه‌جا از شاخص‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکتی به‌جای شاخص‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه (Habibi, Vazifehdust & Jafari, 2016) و نبود نظام جامع ارزیابی و رتبه‌بندی دانشگاه‌ها در زمینه مسئولیت‌پذیری اجتماعی با استفاده از شاخص‌های معتبر، مهم‌ترین عامل‌های اثرگذار بر کم‌توجهی دانشگاه‌ها به مقوله مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه هستند (Chen, Vanclay & Zhang, 2019). بنابراین، هدف این پژوهش پر کردن این شکاف از طریق طراحی و ارائه یک چارچوب ارزیابی عمومی برای مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه در دانشگاه‌های ایران بود که امکان مقایسه بین نهادی را ممکن سازد. در واقع، در این پژوهش تلاش برای پاسخگویی به این پرسش‌ها بود: ۱. مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه شامل چه ابعادی است؟ ۲. سهم هر یک از این ابعاد در تبیین مسئولیت‌پذیری اجتماعی چه میزان است؟ ۳. نشانگرهای هر بُعد کدام است؟ ۴. وزن هر نشانگر در تبیین مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه چقدر است؟

مبانی نظری و پیشینه

مفهوم‌سازی مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه: تنوع رویکردها در زمینه مسئولیت‌پذیری اجتماعی، دستیابی به تعریفی جامع از آن را، که همه طرف‌های درگیر با آن موافق باشند، بسیار مشکل کرده است. با وجود این، برخی از محققان به پیشرفت تعریف مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه کمک شایان توجهی کرده‌اند

(Boni & Gasper, 2012; Reiser, 2008; Unesco, 1997; Vasilescu, Barna, Epure & Baicu, 2010; Velazquez, Munguia, Platt & Taddei, 2006) رایزر (Reiser, 2008) بر مدیریت اثرهای دانشگاه در تعریف مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه تأکید کرده و این‌گونه گفته است: «تعهد اخلاقی جامعه دانشگاهی در خصوص ارتقای سطح توسعه پایدار انسانی از طریق مدیریت مسئولانه اثرهای آموزشی، شناختی و کاری ایجاد شده توسط دانشگاه در تعاملی پویا و دوطرفه با جامعه است». واسلیسکو و همکاران (Vasilescu et al., 2010) در تعریف مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه، دانشگاه را از نظر شهروندی مفهوم‌سازی کرده‌اند. آنها مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه را به‌عنوان نیاز به تعهد مدنی و شهروندی فعال تعریف کرده‌اند که به معنای انجام دادن فعالیت‌های داوطلبانه از سوی دانشگاه در استفاده از رویکردهای اخلاقی برای توسعه رفتار شهروندی است که از طریق تشویق دانشجویان، اعضای هیئت علمی و سایر کارکنان دانشگاه به ارائه خدمات اجتماعی به جامعه محلی یا ترویج تعهدات زیست‌محیطی برای ایجاد توسعه پایدار محلی و جهانی صورت می‌گیرد. در واقع، در جنبه اجتماعی مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه بر مأموریت مدنی مؤسسات آموزش عالی توجه ویژه‌ای می‌شود که عبارت است از: تربیت دانش‌آموختگانی با کیفیت و شهروندانی مسئولیت‌پذیر، فراهم کردن فرصت‌هایی برای دانشجویان به‌منظور توسعه کامل توانمندی‌های خود و ایجاد حس مسئولیت‌پذیری اجتماعی در آنان (Unesco, 1997). والیز (Vallaey, 2007) مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه را به‌عنوان سیاست کیفیت اخلاقی در فعالیت‌های جامعه دانشگاهی (شامل دانشجویان، اعضای هیئت علمی و کارمندان اداری) از طریق مدیریت مسئولانه اثرهای آموزشی، شناختی، کارگری و محیطی دانشگاه و به‌صورت گفت‌وگوی مشارکتی با جامعه به‌منظور ارتقای توسعه پایدار انسانی تعریف می‌کند.

مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه یک دیدگاه و رفتار در نظر گرفته می‌شود که در باورها و تعهد جامعه دانشگاهی ریشه دارد (Terán-Bustamante & Torres-Vargas, 2020b). تعهد دانشگاه در برابر مسئولیت اجتماعی، خود را در سه بعد شامل تضمین مسئولیت اجتماعی در قبال علم، ترویج تشکیل جوامع مردم‌سالار و آموزش دانشجویان به‌عنوان اصلی‌ترین عامل توسعه پایدار نشان می‌دهد (Vallaey, 2014). کاستاندا و همکاران (Castañeda, Ruiz, Viloria, Castañeda & Quevedo, 2007) مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه را توانایی دانشگاه برای اجرای اصول، ارزش‌ها و مأموریت‌های اساسی محول شده به آن در نقاط عملکردی خود (مدیریت، تدریس، ارتباط با جامعه و عملیات محیط دانشگاهی) تعریف می‌کنند. طبق این تعریف، ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه از فلسفه حاکم بر مؤسسه سرچشمه می‌گیرد؛ به‌عبارت دیگر، فلسفه حاکم بر دانشگاه ماهیت فعالیت‌های آن را تعیین می‌کند (Gutierrez, 2014). از این‌رو، دانشگاه مسئولیت‌پذیر دانشگاهی است که به مشکلات اجتماعی جامعه خود توجه دارد و به‌طور همزمان، به ارتقای سطح توانمندی‌های دانشجویان برای ایجاد جامعه‌ای مردم‌سالار، شفاف و قابل اعتماد کمک می‌کند و بازتاب نگرانی‌های اجتماعی در ارزش‌ها و اصول خود است (Sedlacek, Benjamin, Schlosser & Sheu, 2007). اتحادیه مسئولیت‌پذیری اجتماعی

دانشگاه‌های آمریکای لاتین (Terán-Bustamante & Torres-Vargas, 2020a) بیان می‌دارد که دانشگاه باید مسئولیت اجتماعی خود را در چهار حوزه شامل مدیریت سازمانی، عملیات محیط دانشگاه، شناخت نیازها و مشارکت اجتماعی نشان دهد. در شاخص اندازه‌گیری ارائه شده توسط پیمان جهانی سازمان ملل متحد برای ارزیابی مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه (Terán-Bustamante & Torres-Vargas, 2020a)، پنج حوزه برای فعالیت دانشگاه به منظور ایفای مسئولیت اجتماعی خود مشخص شده است: ۱. رهبری و استراتژی سازمانی؛ ۲. تدریس؛ ۳. پژوهش؛ ۴. پیوند یا طرح‌ریزی اجتماعی؛ ۵. مدیریت عملیات. بر این پایه، می‌توان بیان کرد که یک دانشگاه مسئولیت‌پذیر در قبال جامعه با توجه به فلسفه مدیریتی حاکم بر آن، ترتیبات تأمین مالی و منابع دانشجویی از سایر دانشگاه‌ها قابل تشخیص است (Wilkins, 2017).

در کشور ایران تلاش‌هایی برای مفهوم‌سازی مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه صورت گرفته که در ادامه به برخی از مهم‌ترین و البته، مرتبط‌ترین آنها با ساختار و ماهیت این پژوهش اشاره شده است. علی‌محمدلو و همکاران (Alimohammadlou et al., 2014) با به‌کارگیری روش دلفی تلاش کرده‌اند که ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دانشگاه شیراز را مشخص کنند. مدل ارائه شده آنها در برگیرنده پنج بعد است: ۱. مسئولیت آموزش و پژوهش؛ ۲. مسئولیت قانونی؛ ۳. مسئولیت اخلاقی؛ ۴. مسئولیت محیطی؛ ۵. مسئولیت نوع‌دوستی. با دقت در ماهیت ابعاد شناسایی شده مشخص می‌شود که این ابعاد بیشتر بر مدل هرمی کارول (Carroll, 1979) در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکتی تأکید دارد و نه دانشگاه، هرچند که آنها برای هر یک از این ابعاد مصداق‌های دانشگاهی معرفی کرده‌اند. برادران حقیر و همکاران (Baradaran Haghiri et al., 2019) با به‌کارگیری روش نظریه بنیانی و مصاحبه عمیق با کنشگران موضوعی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه را مفهوم‌سازی کردند. آنها نشان دادند که مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه در دو بعد قابل شناسایی است: بعد فردی که شامل مواردی مانند نگرش، ارزش، منش و کنش است و بعد سازمانی که در برگیرنده آموزش و تربیت دانشجو، پژوهش، خدمات تخصصی و مشارکت اجتماعی است. هنگامی که به مقوله‌های باز ارائه شده در این پژوهش عمیق می‌شویم، مشخص می‌شود که دیدگاه آنها کاملاً با دیدگاه درون‌نگر به مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه منطبق است؛ به عبارت دیگر، نگاه آنها این است که با مدیریت این ابعاد در درون دانشگاه می‌توان به اثرگذاری دانشگاه و تغییر در جامعه بیرونی امیدوار بود. رجبیان غریب و همکاران (Rajabian Gharib et al., 2021) در پژوهشی یک ساختار فرایندی از مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه و پیوند آن به جامعه ارائه دادند. برونداد تحلیلی آنها با استفاده از نرم‌افزار NVivo نشان داد که تلفیق مسئولیت‌پذیری اجتماعی در ساختار دانشگاه مستلزم وجود داشتن زیرلایه پیش‌رانه (شامل محرک‌های درون‌سازمانی و برون‌سازمانی) و زیرلایه آمادگی (شامل ساختاری، رفتاری و محیطی) است. مهم‌ترین بخش پژوهش آنها که با ساختار این پژوهش مرتبط است، لایه بافتار اجتماعی است که خود از دو زیرلایه ارزش‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی (شامل بعد قانونی، بعد اخلاقی، بعد اجتماعی و بعد انسان‌دوستانه) و سازوکارهای

پیوند (شامل پیوند آموزشی، پیوند پژوهشی و فناوری، پیوند ترویجی، پیوند کارآفرینی و پیوند توسعه) شکل گرفته است. این مدل حاصل ترکیب دو دیدگاه علی‌محمدلو و همکاران (Alimohammadlou et al., 2014) و برادران حقیر و همکاران (Baradaran Haghir et al., 2019) است که برونداد نهایی آن، دستیابی به پایداری محیطی، اجتماعی و اقتصادی در جامعه است.

با دقت در مطالب ارائه شده مشخص می‌شود که مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه مفهومی گسترده، در حال تحول و قابل تفسیر است. مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه در معنای وسیع آن، مسئولیت مشترک دانشگاه‌ها در کمک به بهبود اجتماعی از طریق ادغام سیاست‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی در مدیریت نهادی، تدریس، پژوهش و فعالیت‌های عمومی و خدمات ارائه شده توسط دانشگاه است. بر این اساس، در پژوهش حاضر مدل جامع مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه مطابق با نگاره ۱ ترسیم شد که نشان می‌دهد توسعه مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه مستلزم توجه به آن در فلسفه حاکم بر دانشگاه، راهبردها و فرهنگ دانشگاه، آگاه‌سازی و توانمندسازی نیروی انسانی دانشگاه، فعالیت‌های کلیدی محیط دانشگاه (شامل آموزش، پژوهش، عملیات، ارزیابی و گزارش‌دهی) و همکاری با جامعه بیرونی در همه انواع آن (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی) است؛ به عبارت دیگر، دانشگاه‌ها باید در خصوص ارتقای سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی خود از طریق تشخیص و توجه به نیازهای اجتماعی، ارتقای کیفیت تدریس در همه زمینه‌ها و توسعه پروژه‌های پژوهشی تلاش کنند. دانشگاه‌ها باید به شکلی عمل کنند که فعالیت‌های نوآورانه مرتبط با پایداری را شناسایی کنند، به‌الگوهایی برای استفاده اثربخش از منابع طبیعی تبدیل شوند، سبک‌های زندگی سالم را در میان ذینفعان خود ارتقا دهند و دانشجویان را برای زندگی در جامعه آماده سازند (Rauen, Lezana & da Silva, 2015). افزون بر این، آنها باید طرح‌ها و برنامه‌هایی برای ایجاد ارتباط با جامعه و بهبود مهارت‌های آموزشی کادر آموزشی داشته باشند و دانش‌آموختگانی شایسته و دارای توان رقابتی در بازار کار تربیت کنند (Brivio Borja & Montano, 2016). Rodríguez, 2016). درواقع، دانشگاه‌های مسئولیت‌پذیر به‌طور مداوم به حل مشکلات اجتماعی از طریق تولید دانش، توسعه و تربیت شهروندان فعال، کمک به تغییر اجتماعی و توجه به ارزش‌های اخلاقی کمک می‌کنند (Esfijani, Hussain & Chang, 2013).

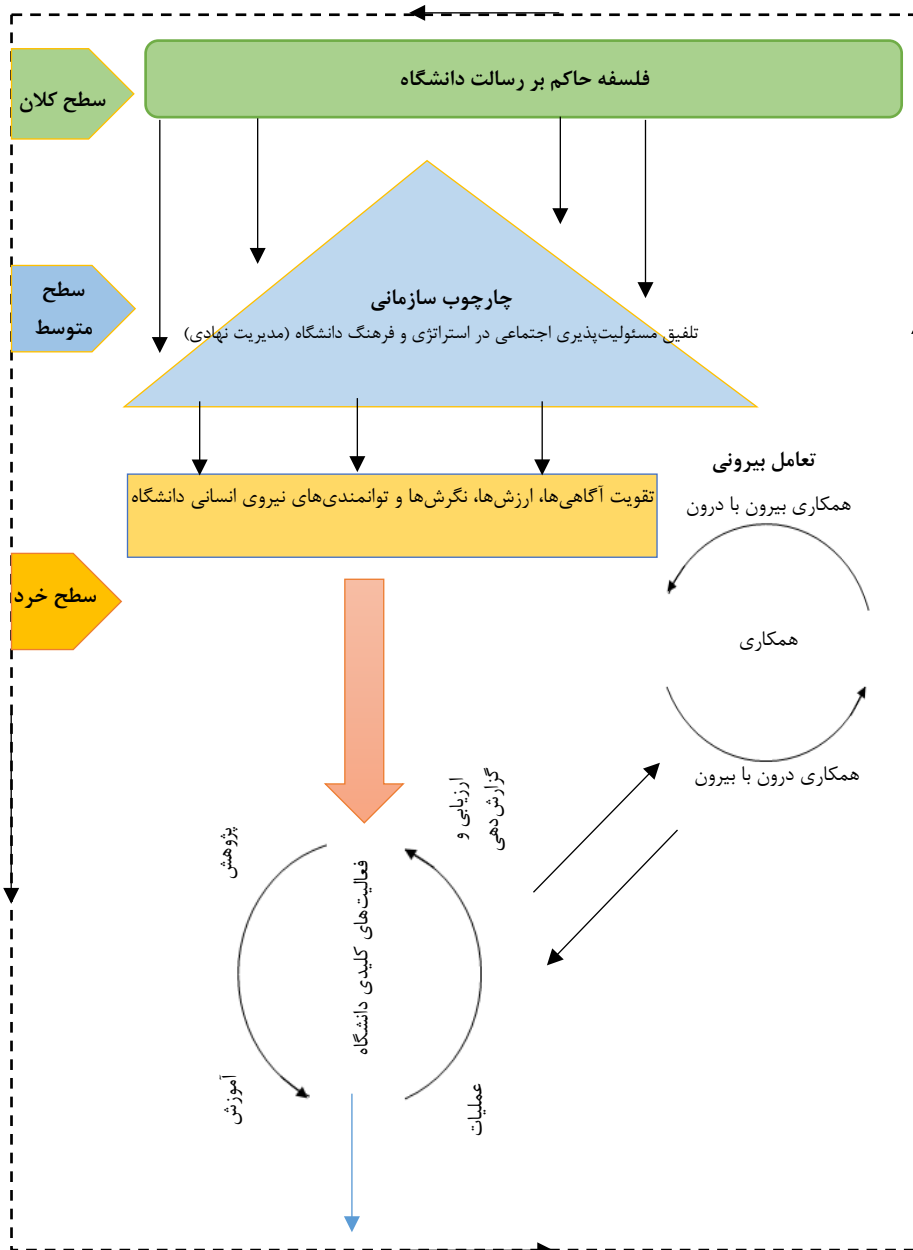
توسعه ابزاری برای ارزیابی مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه: در برخی از پژوهش‌ها (Gomez, 2014; Vázquez, Aza & Lanero, 2016; Sánchez-Hernández & Mainardes, 2016; Perić & Delić, 2016) یا رابطه بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه و نتایج آن ترسیم یا به‌طور نظری مفهوم و مزایای آن تشریح شده است. این در حالی است که پژوهش‌های انگشت‌شماری در مجلات معتبر (داخلی و خارجی) وجود دارد که به توسعه شاخص‌ها و اعتباربخشی آنها برای ارزیابی مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه پرداخته‌اند. در این پژوهش‌ها (Alimohammadlou et al., 2014; Baradaran Haghir et al., 2019; Rajabian Gharib et al., 2021) تلاش شده است تا با استفاده از مفاهیم مرتبط با توسعه پایدار، ساختاری برای ارزیابی عملکرد دانشگاه‌ها در زمینه مسئولیت‌پذیری اجتماعی ارائه

شود. برای مثال، ویبهان (Viebahn, 2002) مدل مدیریت محیط زیستی طراحی کرد که دانشگاه‌ها بتوانند تلاش‌های هدفمندی برای کاهش استفاده بیش از حد از منابع داشته باشند. الشویخت و ابوبکر (Alshuwaikhat & Abubakar, 2008) چارچوبی برای دستیابی به پایداری دانشگاهی از طریق تلفیق سه استراتژی نظام مدیریت زیست‌محیطی، مشارکت مردمی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی و ارتقای سطح پایداری در تدریس و پژوهش ارائه دادند. ولاسکوئز و همکاران (Velazquez et al., 2006) مدلی مدیریتی پیشنهاد دادند که شامل آموزش، پژوهش، جامعه بیرونی و شرکا و طرح‌های پایداری موجود در محیط دانشگاهی برای دستیابی به دانشگاه پایدار بود. سازمان ملل مجموعه‌ای از ده اصل مهم، که برگرفته از کنوانسیون‌ها و اعلامیه‌های بین‌المللی هستند، برای تعیین حداقل عملکرد سازمان‌ها در زمینه مسئولیت‌پذیری اجتماعی توسعه داده است (Rasche, 2020). در این اصول بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی در چهار طبقه حقوق بشر، نیروی کار، محیط زیست و مبارزه با فساد تأکید شده است (جدول ۱).

جدول ۱- اصول دهگانه سازمان ملل درباره مسئولیت اجتماعی سازمان‌ها

طبقه	اصل
حقوق بشر	۱. سازمان‌ها باید از اعلامیه‌های منتشر شده سازمان ملل درباره حقوق بشر حمایت کنند و به آن احترام بگذارند.
	۲. اطمینان حاصل شود که شرکت‌ها حقوق بشر را نقض نمی‌کنند.
نیروی کار	۳. سازمان‌ها باید آزادی اجتماعی را تقویت کنند و به‌طور مؤثر حق معامله جمعی را به رسمیت بشناسند.
	۴. حذف همه اشکال کار اجباری در سازمان.
	۵. از بین بردن مؤثر معضل کودکان کار در جامعه.
	۶. از بین بردن تبعیض شغلی و حرفه‌ای.
زیست‌محیطی	۷. سازمان‌ها باید به‌طور پیشگیرانه در موضوع حفاظت زیست‌محیطی درگیر شوند و از آن حمایت کنند.
	۸. انجام دادن اقدامات عملیاتی برای ارتقای سطح مسئولیت زیست‌محیطی سازمان.
	۹. تشویق و توسعه فناوری‌های دوستدار محیط زیست.
مبارزه با فساد	۱۰. سازمان‌ها باید با فساد در تمام اشکال آن (شامل رشوه یا اخاذی) مبارزه کنند.

نگاره ۱- دامنه فعالیت‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه

از مطالب مذکور چنین بر می‌آید که در توسعه شاخص‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه باید به پنج موضوع کلیدی توجه شود (Shriberg, 2002): ۱. چارچوب طراحی شده باید بین راهبردهای دانشگاه در زمینه مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه با عملیات محیط دانشگاهی ارتباطی منطقی ایجاد کند؛ این ارتباط منطقی به دانشگاه‌ها در بهبود مدیریت استراتژیک و بهبود مداوم اقدامات اجرایی‌شان در زمینه مسئولیت‌پذیری اجتماعی کمک می‌کند؛ ۲. چارچوب ایجاد شده باید بتواند فعالیت‌های دانشگاه در زمینه انجام دادن مسئولیت اجتماعی را به شکلی نسبتاً جامع ثبت کند؛ همه موضوعات کلیدی باید به شکلی منطقی سازماندهی شوند تا موارد مفقود شده به حداقل برسد؛ ۳. برای مقایسه عملکرد کلی دانشگاه‌ها یا بخش‌های مختلف یک دانشگاه، توسعه شاخص‌های ترکیبی مفیدتر است؛ یعنی برای ارزیابی یکی از شاخص‌های مسئولیت‌پذیری دانشگاه (برای مثال، حوزه تدریس و یادگیری) باید چندین خرده‌معیار تعریف شود. بر این پایه، یکی دیگر از موضوعات کلیدی مد نظر در تدوین ابزار ارزیابی آن است که از جامعیت بالایی برخوردار باشد و بتوان از آن برای مقایسه سطوح مختلف استفاده کرد؛ ۴. چارچوب ارزیابی نباید معیارهای زاید و تکراری داشته باشد؛ بدین معنا که اگر برای ارزیابی یک شاخص از یک معیار یا خرده‌معیار مشخصی استفاده شده است، نباید از آن معیار یا خرده‌معیار برای ارزیابی شاخص دیگری استفاده شود؛ ۵. شاخص‌ها و معیارهایی که برای ارزیابی مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه استفاده می‌شوند، باید بازتاب واقعیت و قابلیت کمی شدن داشته باشند. برای ارزیابی مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه باید اطلاعات از منابع مختلف قابل دسترس گردآوری شوند. در این فرایند باید از وابستگی متقابل بین معیارها و شاخص‌ها دوری کرد. با در نظر گرفتن پنج اصل کلیدی یادشده، شاخص‌های ارزیابی مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکتی و نیز حوزه‌های فعالیت دانشگاه در زمینه مسئولیت‌پذیری اجتماعی (نگاره ۱)، در این پژوهش تلاش شد تا ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دانشگاه رازی شناسایی و اعتبار و وزن شاخص‌های مربوط به هر بعد از طریق روش‌های دقیق و نظام‌مند تعیین شود.

روش پژوهش

به‌منظور دستیابی به اهداف پژوهش و ارائه ابزاری برای ارزیابی سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه از گام‌های پیشنهاد شده لطیف (Latif, 2018) استفاده شد که به ترتیب عبارت‌اند از: ۱. مشخص کردن حوزه مورد مطالعه؛ ۲. شناسایی مصادیق مربوط به مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه از طریق سوابق مطالعاتی و گروه‌های بحث متمرکز (Focus Group)؛ ۳. دسته‌بندی آیت‌ها یا مصادیق شناسایی شده؛ ۴. گردآوری و پالایش اولیه داده‌ها از طریق اعتباربخشی کارشناسان موضوعی، گرفتن پیش‌آزمون و اصلاح و نهایی‌سازی آیت‌ها؛ ۵. گردآوری داده‌ها؛ ۶. استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی برای شناسایی ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه با استفاده از نرم‌افزار SPSS Win20؛ ۷. تحلیل عاملی تأییدی برای تعیین روایی و پایایی ابزار ارزیابی با استفاده از نرم‌افزار LISREL. علاوه بر گام‌های یادشده، در این پژوهش یک گام دیگر به این گام‌ها افزوده شد و آن وزن‌دهی به مصادیق شناسایی شده است. در واقع، مشارکت

کنندگان در گروه‌های بحث متمرکز بر این باور بودند که مصادیق شناسایی شده در زمینه مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه نمی‌توانند وزن و اثر یکسان در جامعه داشته باشند. از این رو، به‌منظور رفع این چالش و ارتقای سطح کیفی ابزار تدوین شده از رویه‌های ویژه وزن‌دهی با استفاده از مقادیر به‌دست آمده از تحلیل عاملی اکتشافی بدین شرح استفاده شد (Habibi et al., 2016): ۱. تحلیل عاملی و تعیین واریانس مربوط به هر عامل و واریانس کل؛ ۲. تعیین نسبت واریانس هر عامل به واریانس کل؛ ۳. تعیین مقادیر ثانویه (این مقدار از ضرب بار عاملی مربوط به هر اقدام (نشانگر) در نسبت واریانس همان عامل به‌دست می‌آید)؛ ۴. تعیین وزن هر نشانگر (با تقسیم مقادیر ثانویه بر مجموع مقادیر ثانویه محاسبه می‌شود)؛ ۵. تعیین وزن نهایی مربوط به هر اقدام (با ضرب کردن وزن هر اقدام در میانگین رتبه‌ای آن). شایان ذکر است که میانگین رتبه‌ای مربوط به هر اقدام از طریق آزمون فریدمن در محیط نرم‌افزار SPSS محاسبه شد. یافته‌های مربوط به این بخش در جدول ۴ آورده شده است.

به‌منظور ارائه شاخص‌هایی معتبر و کارآمد برای ارزیابی ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه، از رویکردهای مختلفی استفاده شد که مهم‌ترین آنها بررسی جامع سوابق نظری و تشکیل «گروه بحث متمرکز» بود. اعضای هیئت علمی، کارشناسان دانشگاه رازی و مشارکت کنندگانی از ادارات استان به‌ویژه اداره تعاون، کار و رفاه اجتماعی، استانداری، جهاد کشاورزی و اداره کل منابع طبیعی جامعه هدف فوکوس گروپ بودند که از میان آنها نمونه‌ای ۲۷ نفره برای مشارکت در بحث متمرکز انتخاب شدند. روش نمونه‌گیری در این بخش نمونه‌گیری از موارد خاص یا ویژه بود. از این تعداد ۸ تن مسئولان ادارات و سازمان‌های مختلف استان، ۷ تن کارشناس و ۱۲ تن عضو هیئت علمی بودند. مراحل اجرای فوکوس گروپ بدین شرح بود: ۱. تدوین پرسش‌هایی روشن برای جلسه (پیوست مقاله)؛ ۲. شناسایی مصادیق کلیدی مرتبط با مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه از طریق تجزیه و تحلیل فایل‌های ضبط شده جلسه با استفاده از رویه‌های نظام‌مند کدگذاری باز، محوری و سازمان‌دهنده در محیط نرم‌افزار QSR Nvivo11؛ ۳. ارائه موارد کلیدی شناسایی شده به اعضای گروه بحث متمرکز به‌منظور پالایش و رفع خطاهای موجود در طبقه‌بندی‌ها؛ ۴. ویرایش و آماده‌سازی نهایی پرسشنامه که در این مرحله از مشارکت کنندگان بخش کیفی (۲۷ نفر) خواسته شد تا با دادن امتیازی از ۱ تا ۳ (= نشانگر به موضوع ارتباطی ندارد؛ ۲ = نشانگر مرتبط است، ولی ضروری نیست؛ ۳ = نشانگر کاملاً مرتبط و ضروری است) نظر خود را درباره نشانگرهای شناسایی شده بیان کنند. پس از کسب نظر خبرگان و تعیین «نسبت روایی محتوا» (CVR)، ۲۴ مورد از نشانگرها که ضریب آنها کمتر از ۰/۵۰ بود، حذف شدند (جدول ۲)؛ ۵. اجرای بخش کمی. نمونه آماری در بخش کمی شامل ۱۵۲ تن از بهره‌برداران شامل اعضای هیئت علمی (۵۲ تن)، دانشجویان دکتری (۵۹ تن) و کارشناسان دانشگاه (۴۱ تن) بودند که با استفاده از روش نمونه‌گیری انتساب متناسب انتخاب شدند. گفتنی است که شرط پاسخگویی دانشجویان دکتری به پرسشنامه، استخدام یا همکاری آنها با سازمان‌ها یا انجمن‌های بیرون از دانشگاه بود. از این تعداد، ۸ تن در حوزه محیط زیست و گردشگری فعالیت داشتند،

۱۱ تن در استخدام سازمان جهاد کشاورزی بودند، ۶ تن در استانداری، ۵ تن در اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، یک تن در انجمن ژین و ژینگه زاگرس، ۲ تن در مؤسسه خیریه رفاه کودکان، ۴ تن در مؤسسه اعجاز قرآن، ۹ تن در کانون فرهنگی اجتماعی بانوان استان، ۲ تن در کانون رهروان ولایت و بصیرت جوان (بیلوار)، ۷ تن در انجمن حمایت از سالمندان و ۴ تن در انجمن حمایت از بیماران هموفیلی مشغول به فعالیت بودند.

پرسشنامه دارای نه بخش مطابق با جدول ۴ بود. در این پرسشنامه از پاسخگویان خواسته شد تا با دادن نمره‌ای از یک تا ۱۰ (۱=خیلی کم؛ ۱۰=خیلی زیاد) مشخص کنند که هر یک از نشانگرها چه میزان نشان‌دهنده مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه رازی هستند. امتیازات به‌دست آمده از این مرحله، بنیان تجزیه و تحلیل‌های بعدی را فراهم کرد. پژوهش حاضر از نظر ماهیت از نوع آمیخته متوالی اکتشافی و از نظر هدف، کاربردی بود، زیرا ابزار مناسبی برای ارزیابی مسئولیت‌پذیری اجتماعی در محیط‌های دانشگاهی فراهم می‌آورد. همچنین از نظر شیوه گردآوری داده‌ها، میدانی بود. پژوهش از نظر زمانی در بازه سال‌های تحصیلی ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۰ در دانشگاه رازی اجرا شد. روایی ظاهری و محتوایی ابزار پژوهش را گروه بحث متمرکز تأیید کردند و محاسبه CVR و روایی سازه با استفاده از میانگین واریانس استخراجی (AVE) تأیید شد. پایایی ابزار پژوهش از طریق محاسبه آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی (CR) تأیید شد (جدول ۲). چنانچه مقدار AVE بالاتر از ۰/۴، مقدار CR بالاتر از ۰/۶ و آلفای کرونباخ بالاتر از ۰/۷ باشد، روایی و پایایی ابزار تحقیق مناسب و پذیرفتنی خواهد بود (Monavvarifard, Baradaran & Khosravipour, 2019).

جدول ۲- روایی و پایایی ابزار پژوهش

پایایی		AVE	CVR	متغیر
آلفای کرونباخ	CR			
۰/۸۷	۰/۸۸	۰/۴۶	۰/۸۱	مسئولیت‌پذیری اجتماعی در قبال دانشجویان
۰/۸۹	۰/۹۰	۰/۷۰	۰/۹۱	مسئولیت‌پذیری اجتماعی در قبال کارکنان
۰/۸۲	۰/۸۳	۰/۴۳	۰/۷۴	مسئولیت‌پذیری اقتصادی
۰/۹۲	۰/۹۲	۰/۶۴	۰/۶۷	مسئولیت‌پذیری در قبال همکاری بین دانشگاهی
۰/۹۴	۰/۹۲	۰/۶۲	۰/۷۰	مسئولیت‌پذیری اجتماعی در قبال جامعه
۰/۹۲	۰/۹۳	۰/۷۲	۰/۶۹	مسئولیت‌پذیری اجتماعی در قبال محیط زیست
۰/۷۰	۰/۶۶	۰/۵۰	۰/۶۲	مسئولیت‌پذیری اجتماعی در قبال آموزش
۰/۶۹	۰/۶۵	۰/۴۷	۰/۵۸	مسئولیت‌پذیری اجتماعی در قبال فرهنگ‌سازی
۰/۸۶	۰/۸۷	۰/۶۸	۰/۷۴	مسئولیت‌پذیری اجتماعی مدیریت دانشگاه

یافته‌ها

تحلیل عاملی اکتشافی و وزن‌دهی به نشانگرها: به‌منظور شناسایی ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دانشگاه رازی (پرسش اول)، تعیین سهم هر یک از آنها در تبیین مسئولیت‌پذیری اجتماعی (پرسش دوم)، شناسایی مناسب‌ترین نشانگرهای مربوط به هر بُعد (پرسش سوم) و وزن‌دار کردن نشانگرهای تبیین‌کننده ابعاد (پرسش چهارم)، از تحلیل عاملی اکتشافی به روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی و چرخش عاملی واریماکس استفاده شد. محاسبات انجام شده نشان داد که انسجام درونی داده‌ها و فرض برابری واریانس‌ها برای تحلیل عاملی مناسب ($KMO = ۰/۵۷۴$; $KMO = ۱۳۸۵۰/۵۵۴$ ؛ بارتلت: $df = ۶۹۲۶$; $Sig. = ۰/۰۰$) و کفایت نمونه‌گیری برای همه نشانگرها قابل قبول است ($۰/۸۴۱$ تا $۰/۵۸۹$ AIK). در فرایند تحلیل عاملی با توجه به ملاک کیسز، ۹ عامل دارای مقدار ویژه بالاتر از یک استخراج و بر پایه بیشینه واریانس مرتب شدند. عامل‌های استخراج شده در مجموع، ۸۱/۵۱۸ درصد از واریانس USR را در دانشگاه رازی تبیین کردند (جدول ۳).

در گام بعد با توجه به نتایج مستخرج از گروه‌های بحث متمرکز، سوابق مطالعاتی، طبیعت هر عامل و ماهیت USR ، این عامل‌ها بدین صورت نامگذاری شدند: مسئولیت‌پذیری در قبال دانشجویان، مسئولیت‌پذیری در قبال کارکنان و اعضای هیئت علمی، مسئولیت‌پذیری در قبال جامعه، مسئولیت‌پذیری آموزشی، مسئولیت‌پذیری در قبال محیط زیست، مسئولیت‌پذیری در قبال دانشگاه‌های همکار (همکاری دانشگاهی)، مسئولیت‌پذیری برای فرهنگ‌سازی، مسئولیت‌پذیری اقتصادی و مسئولیت‌پذیری رهبری دانشگاه (جدول ۴). همچنین به‌منظور ارتقای سطح دقت ابزار ارزیابی ارائه شده از رویه‌های ویژه وزن‌دهی بهره گرفته شد (جدول ۴). وزن‌های مربوط به هر نشانگر بدان معناست که هنگام استفاده از این ابزار برای ارزیابی USR به‌منظور ارتقای سطح اعتبار یافته‌ها، باید میانگین نمره به‌دست آمده برای هر نشانگر در وزن آن نشانگر ضرب شود. در ادامه با توجه به یافته‌های این بخش‌ها، جایگاه هر یک از عامل‌های استخراج شده در تبیین مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه بیان شده است.

جدول ۳- خلاصه تحلیل عاملی ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دانشگاه رازی

عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس تبیین شده	واریانس انباشته
اول	۱۰/۱۹۶	۱۶/۹۸۸	۱۶/۹۸۸
دوم	۸/۲۹۸	۱۳/۸۳۰	۳۰/۸۱۸
سوم	۸/۲۶۶	۱۳/۷۷۷	۴۴/۵۹۵
چهارم	۶/۹۰۲	۱۱/۵۰۳	۵۶/۰۹۸
پنجم	۴/۹۷۱	۸/۲۸۴	۶۴/۳۸۲
ششم	۴/۴۳۰	۷/۳۸۴	۷۱/۷۶۶
هفتم	۲/۸۰۰	۴/۶۶۶	۷۶/۴۳۲
هشتم	۱/۷۶۵	۲/۹۴۱	۷۹/۳۷۳
نهم	۱/۲۸۷	۲/۱۴۵	۸۱/۵۱۸

مسئولیت‌پذیری دانشگاه در قبال دانشجویان: این عامل با تبیین ۱۶/۹۸۸ درصد از واریانس کل مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه، مهم‌ترین بُعد مسئولیت‌پذیری اجتماعی شناخته شد. مصادیق مربوط به مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه در این بُعد عبارت‌اند از: میزان استخدام دانش‌آموختگان دانشگاه، مشارکت دانشجویان در فعالیتهای مرتبط با مسئولیت اجتماعی دانشگاه (مانند اردوهای جهادی)، نرخ شکایت‌های دانشجویی، اجرای برنامه‌های آموزشی در زمینه توانمندسازی دانشجویان و نرخ ترک تحصیل دانشجویان. یافته‌های مربوط به این بخش نشان داد که میزان استخدام دانش‌آموختگان بالاترین وزن را دارد و پس از آن، به ترتیب اجرای برنامه‌های توانمندساز برای دانشجویان و مشارکت دانشجویان در فعالیتهای مرتبط با مسئولیت‌پذیری اجتماعی قرار دارند؛ یعنی دانشگاه برای ادای مسئولیت اجتماعی خویش در قبال دانشجویان باید بر توسعه فعالیتهای توانمندساز خویش در قبال دانشجویان تمرکز بیشتری داشته باشد. تمرکز دانشگاه بر اجرای برنامه‌های توانمندساز موجب توسعه توانمندی‌های بازارمحور در دانشجویان می‌شود و شانس آنها را برای ورود به بازار کار و استخدام در مشاغل مرتبط با رشته تحصیلی افزایش می‌دهد. یکی از راه‌هایی که دانشگاه می‌تواند این وظیفه خود را به درستی انجام دهد، علاوه بر فرایندهای آموزشی و پژوهشی رسمی دانشگاه، درگیر کردن دانشجویان در فعالیتهای شهروندی مدنی و فعال است (مانند اردوهای جهادی). شهروندی مدنی و فعال بدین معناست که همه دانشجویان در همه رشته‌ها نه تنها باید به شکلی آموزش ببینند که شایستگی‌های لازم رشته تحصیلی خود را کسب کنند، بلکه باید برای تبدیل شدن به رهبرانی برای تغییر اجتماعی مثبت تجهیز شوند. درواقع، انسان‌هایی تربیت کنیم که ارزش‌ها و مهارت‌های رهبری مدنی را در نقش‌های مختلف حرفه‌ای و زندگی شخصی خود تلفیق کنند؛ افرادی که از جایگاه و مهارت‌های حرفه‌ای خود برای رفع چالش‌های اجتماعی و ایجاد جوامع سالم و مرفه استفاده کنند.

مسئولیت‌پذیری در قبال کارکنان و اعضای هیئت علمی: دانشگاه برای ادای مسئولیت اجتماعی خویش در قبال کارکنان و اعضای هیئت علمی باید به مواردی از این قبیل توجه داشته باشد: استفاده از زنان در سمت‌های مدیریتی یا مدیریت ارشد دانشگاه، استخدام کارمندان دارای معلولیت در دانشگاه، فراهم کردن زمینه اهدای وام‌های کم‌بهره به کارکنان و اعضای هیئت علمی، حفظ اسرار و اطلاعات کارکنان و اعضای هیئت علمی و احترام به حریم خصوصی، مشارکت کارکنان و اعضای هیئت علمی در فعالیتهای مدنی داوطلبانه و خودداری کارکنان و اعضای هیئت علمی دانشگاه از تأخیر در ورود و خروج به دانشگاه. با توجه به وزن هر یک از نشانگرهای یادشده، توجه دانشگاه به این موارد می‌تواند نتایج بهتری برای دانشگاه در زمینه مسئولیت‌پذیری اجتماعی به همراه داشته باشد: حفظ اسرار و اطلاعات کارکنان و اعضای هیئت علمی و احترام به حریم خصوصی، اهتمام به ادای وظایف سازمانی و شغلی توسط کارکنان دانشگاه، مشارکت کارکنان و اعضای هیئت علمی در فعالیتهای مدنی داوطلبانه و حضور زنان در سمت‌های مدیریتی.

جدول ۴- بار عاملی مربوط به هر یک از نشانگرهای تبیین کننده مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دانشگاه رازی

اولویت	وزن نهایی	وزن نشانگر	مقادیر ثانویه	نسبت واریانس	بار عاملی	نشانگرها	ابعاد
۱	۰/۷۱۷	۰/۲۱۶	۰/۱۸۰	۰/۲۰۸	۰/۸۶۹	میزان استخدام دانش‌آموختگان دانشگاه	مسئولیت‌پذیری در قبال دانشجویان
۳	۰/۵۷۲	۰/۱۹۲	۰/۱۶۰		۰/۷۷۳	مشارکت دانشجویان در فعالیت‌های مرتبط با USR (مانند اردوهای جهادی)	
۵	۰/۴۷۵	۰/۱۸۵	۰/۱۵۴		۰/۷۴۱	نرخ شکایت‌های دانشجویی	
۲	۰/۶۵۷	۰/۲۲۵	۰/۱۸۷		۰/۹۰۱	اجرای برنامه‌های آموزشی در زمینه توانمندسازی دانشجویان	
۴	۰/۵۷۷	۰/۱۸۰	۰/۱۵۰		۰/۷۲۵	نرخ ترک تحصیل دانشجویان	
۴	۰/۵۳۵	۰/۱۱۰	۰/۱۳۷	۰/۱۶۹	۰/۸۱۶	حضور زنان در سمت‌های مدیریتی یا مدیریت ارشد دانشگاه	مسئولیت‌پذیری در قبال کارکنان و اعضای هیئت علمی
۷	۰/۴۲۶	۰/۱۱۶	۰/۱۴۵		۰/۸۵۹	استخدام کارمندان دارای معلولیت در دانشگاه	
۶	۰/۴۷۹	۰/۱۰۴	۰/۱۳۰		۰/۷۷۲	فراهم کردن زمینه اهدای وام‌های کم بهره به کارکنان و اعضای هیئت علمی	
۵	۰/۵۳۷	۰/۱۱۱	۰/۱۳۸		۰/۸۱۹	به کار نرفتن کارکنان توسط دانشگاه برای ادای وظایفی خارج از توان و وظیفه آنها	
۱	۰/۷۰۰	۰/۱۱۶	۰/۱۴۵		۰/۸۶۰	حفظ اسرار و اطلاعات کارکنان و اعضای هیئت علمی و احترام به حریم خصوصی	
۳	۰/۵۳۹	۰/۱۰۷	۰/۱۳۴		۰/۷۹۵	مشارکت کارکنان و اعضای هیئت علمی در فعالیت‌های مدنی داوطلبانه	
	۰/۵۳۹	۰/۱۰۴	۰/۱۳۰		۰/۷۷۵	خودداری کارکنان و اعضای هیئت علمی دانشگاه از تأخیر در ورود و خروج	
۲	۰/۵۸۳	۰/۱۰۵	۰/۱۳۱		۰/۷۷۸	اهتمام به انجام دادن وظایف سازمانی و شغلی توسط کارکنان دانشگاه	
۴	۰/۵۹۲	۰/۲۲۷	۰/۱۱۹		۰/۱۶۹	۰/۷۰۶	

اولویت	وزن نهایی	وزن نشانگر	مقادیر ثانویه	نسبت واریانس	بار عاملی	نشانگرها	ابعاد
۲	۰/۶۰۷	۰/۲۴۸	۰/۱۳۰		۰/۷۷۵	مشارکت اعضای هیئت علمی در فعالیت‌های مرتبط با خدمات اجتماعی	
۳	۰/۶۰۳	۰/۲۷۳	۰/۱۴۳		۰/۸۵۰	انتقال دانش از دانشگاه به جامعه	
۱	۰/۶۸۲	۰/۲۵۰	۰/۱۳۱		۰/۷۷۶	میزان موقوفات یا کمک‌های (مالی) بخش کسب‌وکار به برنامه‌های دانشگاه (مانند کمک به برنامه‌های آموزشی و پژوهشی، استخدام اعضای هیئت علمی جدید، بورسیه تحصیلی و غیره).	
۱	۰/۶۶۰	۰/۲۰۲	۰/۱۱۸	۰/۱۴۱	۰/۸۳۷	آموزش برای رفتار شهروندی مسئولانه در قبال جامعه	مسئولیت‌پذیری آموزشی
۲	۰/۶۴۷	۰/۲۰۹	۰/۱۲۲		۰/۸۷۱	تلفیق مسائل اجتماعی در بدنه دانش	
۳	۰/۵۶۸	۰/۱۹۴	۰/۱۱۳		۰/۸۰۶	تلفیق مشکلات اجتماعی در تکالیف عملی دانشجویان	
۴	۰/۵۵۱	۰/۱۹۹	۰/۱۱۶		۰/۸۲۶	آموزش تصمیم‌گیری آگاهانه به نیروی انسانی دانشگاه	
۳	۰/۵۶۸	۰/۱۹۴	۰/۱۱۳		۰/۸۰۸	پرورش و ارتقای سطح خلاقیت دانشجویان	
۵	۰/۵۷۰	۰/۱۹۶	۰/۰۸۵	۰/۱۰۱	۰/۸۴۵	رعایت استانداردهای زیست‌محیطی و فاقد تخلفات در مراجع قانونی	مسئولیت‌پذیری در قبال محیط زیست
۴	۰/۶۱۷	۰/۲۰۳	۰/۰۸۸		۰/۸۷۴	صرفه‌جویی در مصرف انرژی	
۳	۰/۵۳۰	۰/۲۰۱	۰/۰۸۷		۰/۸۶۶	استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر (برای مثال، انرژی خورشیدی)	
۲	۰/۶۳۶	۰/۱۹۴	۰/۰۸۴		۰/۸۴۰	جدا کردن آب شرب از دیگر موارد مصرف (مانند آب برای استحمام)	
۱	۰/۶۳۹	۰/۲۰۳	۰/۰۸۸		۰/۸۷۴	همکاری دانشگاه با سازمان‌های مردم‌نهاد در زمینه حفاظت زیست‌محیطی	
۲	۰/۶۰۰	۰/۱۶۵	۰/۰۷۵	۰/۰۹۰	۰/۸۳۴	تسهیم تجارب علمی و اجتماعی با سایر دانشگاه‌ها	مسئولیت‌پذیری در قبال دانشگاه‌های همکار (همکاری دانشگاهی)
۴	۰/۵۸۹	۰/۱۷۲	۰/۰۷۸		۰/۸۷۷	برگزاری کنفرانس‌های مشترک با سایر دانشگاه‌ها در زمینه مسائل اجتماعی	

اولویت	وزن نهایی	وزن نشانگر	مقادیر ثانویه	نسبت واریانس	بار عاملی	نشانگرها	ابعاد
۱	۰/۶۰۶	۰/۱۶۱	۰/۰۷۳		۰/۸۱۸	تسهیل اجرای طرح‌های مشترک بین دانشگاهی	
۳	۰/۵۹۱	۰/۱۶۳	۰/۰۷۴		۰/۸۳۳	تسهیل شرایط تبادل دانشجو با سایر دانشگاه‌ها	
۵	۰/۵۸۲	۰/۱۷۴	۰/۰۷۹		۰/۸۸۵	تسهیل تبادل هیئت علمی با سایر دانشگاه‌ها	
۶	۰/۵۱۸	۰/۱۶۳	۰/۰۷۴		۰/۸۲۳	برقراری ارتباط با دانشگاه‌های معتبر خارجی	
۲	۰/۶۴۳	۰/۱۰۹	۰/۰۴۶	۰/۰۵۷	۰/۸۱۵	صوری کارکنان دانشگاه در پاسخگویی به ارباب رجوع	
۴	۰/۵۹۰	۰/۱۰۹	۰/۰۴۶		۰/۸۲۱	شفافیت تصمیمات اتخاذ شده از سوی مدیریت دانشگاه	
۱	۰/۶۵۰	۰/۱۱۳	۰/۰۴۸		۰/۸۴۵	توجه به نظر و خواست ذینفعان (دانشجویان، کارکنان، اعضای هیئت علمی) در تصمیم‌گیری‌های دانشگاه	مسئولیت‌پذیری برای فرهنگ‌سازی
۶	۰/۵۳۶	۰/۱۱۱	۰/۰۴۷		۰/۸۳۶	دعوت از مردم محلی برای بازدید از محیط دانشگاه و برعکس (رفتن به درون جامعه محلی و شناسایی مشکلات آنها)	
۷	۰/۵۳۲	۰/۱۱۱	۰/۰۴۷		۰/۸۴۰	کاهش بروکراسی اداری	
۹	۰/۴۳۷	۰/۱۰۶	۰/۰۴۵		۰/۸۰۶	برگزاری اردوهای جهادی برای حل مشکلات اجتماعی	
۵	۰/۵۳۹	۰/۱۰۹	۰/۰۴۶		۰/۸۲۰	نظارت بر حسن اجرای وظایف شغلی کارکنان	
۸	۰/۴۵۷	۰/۱۱۳	۰/۰۴۸		۰/۸۵۵	حمایت مالی دانشگاه از پژوهش‌های مرتبط با USR	
۳	۰/۵۹۷	۰/۱۱۶	۰/۰۴۹		۰/۸۶۹	استفاده از تجارب نیروی انسانی دانشگاه برای حل مشکلات اجتماعی در جامعه محلی	
۳	۰/۶۸۲	۰/۱۸۴	۰/۰۲۷	۰/۰۳۶	۰/۷۷۲	برگزاری جلسه با بخش دولتی یا سازمان‌های تأمین کننده بودجه دانشگاه	
۴	۰/۶۷۰	۰/۱۹۱	۰/۰۲۸		۰/۸۰۵	گزارش دانشگاه از فعالیت‌های خود به دولت و سازمان‌های تأمین کننده بودجه	مسئولیت‌پذیری اقتصادی

اولویت	وزن نهایی	وزن نشانگر	مقادیر ثانویه	نسبت واریانس	بار عاملی	نشانگرها	ابعاد
۵	۰/۶۵۶	۰/۲۰۵	۰/۰۳۰		۰/۸۴۷	جذب اعتبار برای اجرای طرح‌های پژوهشی	
۱	۰/۸۰۱	۰/۲۰۵	۰/۰۳۰		۰/۸۵۴	داشتن شفافیت مالی	
۲	۰/۷۴۲	۰/۲۱۲	۰/۰۳۱		۰/۸۸۴	پرداخت به‌موقع مالیات‌ها، عوارض‌ها، حق بیمه‌ها و صورت وضعیت پیمانکاری‌ها	
۳	۰/۵۸۲	۰/۱۴۵	۰/۰۲۱	۰/۰۲۶	۰/۸۱۴	توجه به مسائل روحی و روانی جامعه دانشگاهی از سوی مدیریت دانشگاه	مسئولیت‌پذیری رهبری دانشگاه
۱	۰/۶۰۶	۰/۱۳۱	۰/۰۱۹		۰/۷۶۳	نظارت مستمر بر رعایت بهداشت در تمام بخش‌های دانشگاه (از جمله خوابگاه‌ها و سلف سرویس‌ها)	
۲	۰/۵۸۷	۰/۱۴۵	۰/۰۲۱		۰/۸۳۵	برگزاری مسابقات ورزشی از سوی مدیریت دانشگاه به‌منظور ایجاد فضای نشاط و شادابی در جامعه دانشگاه	
۴	۰/۵۸۰	۰/۱۵۲	۰/۰۲۲		۰/۸۶۷	تشکیل شرکت‌های دانش‌بنیان	
۷	۰/۵۰۰	۰/۱۳۸	۰/۰۲۰		۰/۸۰۶	فراهم کردن زیرساخت‌های لازم برای ایجاد ارتباط بین دانشگاه و صنعت	
۵	۰/۵۵۷	۰/۱۵۲	۰/۰۲۲		۰/۸۶۴	مشخص بودن روال انجام یافتن کارهای اداری و جلوگیری از اتلاف وقت ارباب‌رجوع	
۶	۰/۵۴۷	۰/۱۳۱	۰/۰۱۹		۰/۷۴۳	نبود تبعیض بین نیروی انسانی دانشگاه	

مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه در قبال جامعه: در میان نشانگرهای مربوط به این بُعد به ترتیب میزان موقوفات یا کمک‌های بخش کسب‌وکار به برنامه‌های دانشگاه (مانند کمک به برنامه‌های آموزشی و پژوهشی، استخدام اعضای هیئت علمی جدید، بورسیه تحصیلی و غیره)، میزان مشارکت اعضای هیئت علمی در فعالیت‌های مرتبط با خدمات اجتماعی و میزان انتقال دانش از دانشگاه به جامعه دارای بیشترین وزن در مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه نسبت به جامعه بودند. بر این اساس، می‌توان استدلال کرد که با افزایش میزان مشارکت اعضای هیئت علمی در فعالیت‌های مرتبط با خدمات اجتماعی و انتقال

دانش از دانشگاه به جامعه، نقش بی‌بدیل دانشگاه در توسعه اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی نمود عینی پیدا می‌کند و موجب رضایتمندی جامعه و شرکت‌ها از اقدامات انجام شده توسط دانشگاه می‌شود. **مسئولیت‌پذیری آموزشی دانشگاه:** آموزش برای رفتار شهروندی مسئولانه در قبال جامعه، تلفیق مسائل اجتماعی در بدنه دانش و تلفیق مشکلات اجتماعی در تکالیف عملی دانشجویان از بالاترین وزن در توسعه مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه برخوردار بودند. با دقت در این موارد، مشخص می‌شود که همه آنها به‌نوعی بر عملی‌سازی و اجتماع‌محور کردن آموزش در دانشگاه تأکید دارند. در واقع، پاسخگویان بیان داشتند که تمرکز دانشگاه بر آشناسازی دانشجویان با مشکلات اجتماعی به شکل عملی و تلفیق آنها در بدنه دانش، زمینه بروز رفتارهای شهروندی مدنی در دانشجویان را فراهم می‌آورد که در نهایت، موجب ارتقای سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه می‌شود.

مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه در قبال محیط زیست: یافته‌های مربوط به مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه در قبال محیط زیست نشان داد که از نظر پاسخگویان، توجه دانشگاه به موارد زیر می‌تواند در حرکت دانشگاه به سوی مسئولیت‌پذیری در قبال حفاظت از محیط زیست تأثیر زیادی داشته باشد:

۱. همکاری دانشگاه با سازمان‌های مردم‌نهاد و جامعه در زمینه حفاظت زیست‌محیطی: باید توجه داشت که همکاری‌های جامعه-دانشگاه مفهوم گسترده و مبهمی است که طیف گسترده‌ای از ابتکارات، اقدامات و برنامه‌های انجام‌شده در دانشگاه و جامعه را تحت پوشش قرار می‌دهد. این تلاش‌های مشترک ممکن است در برگیرنده فعالیت‌هایی از قبیل پروژه‌های اقدام‌پژوهی، فعالیت‌های یادگیری و فعالیت‌های یادگیری ضمن خدمت دانشجویان در زمینه خدمات اجتماعی و حتی برنامه‌های تربیتی اجتماع‌بنیان باشد.

۲. جدا کردن آب شرب از سایر موارد مصرف: از نظر پاسخگویان آب عنصر اساسی حفظ محیط زیست است و دانشگاه در این زمینه مسئولانه عمل نمی‌کند. تجارب میدانی حاکی از آن است که دانشگاه در زمینه جداسازی آب‌های مصرفی (آشامیدنی، استحمام و شست‌وشو) تلاش چشمگیری انجام نداده است و از آب‌های تصفیه شده و با ارزش برای همه موارد مصرفی خود استفاده می‌کند.

۳. استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر: استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر از چندین منظر برای دانشگاه اهمیت دارد: کاهش هزینه‌های وارد شده به دانشگاه از نظر مصرف انرژی، کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی، تشویق جامعه به استفاده از این فناوری‌ها و درآمدزایی برای دانشگاه از طریق تولید و فروش فناوری.

مسئولیت‌پذیری در قبال دانشگاه‌های همکار (همکاری بین دانشگاهی): تسهیل اجرای طرح‌های مشترک بین دانشگاهی، تسهیم تجارب علمی و اجتماعی با سایر دانشگاه‌ها و تسهیل شرایط تبادل دانشجو با سایر دانشگاه‌ها از جمله مهم‌ترین مصادیق تبیین‌کننده مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه در این بُعد بودند. از نظر مشارکت‌کنندگان در پژوهش اجرای طرح‌های مشترک با سایر دانشگاه‌ها از یک‌سو زمینه تسهیم دانش و تجارب ارزشمند میان دانشگاه‌ها را فراهم می‌آورد و از سوی دیگر، از

دوباره‌کاری‌ها و اجرای پروژه‌های مشابه برای حل یک مشکل خاص (اجتماعی، اقتصادی یا زیست‌محیطی) جلوگیری می‌کند که این امر درنهایت، به ارتقای سطح کیفی خدمات تولیدی ارائه شده توسط دانشگاه به جامعه، جلوگیری از هدررفت بودجه‌های دانشگاه‌ها، جلوگیری از اتلاف وقت برای حل مشکلات مشابه و جلوگیری از دوباره‌کاری‌ها می‌انجامد.

مسئولیت‌پذیری برای فرهنگ‌سازی: ادواردز (Edwards, 1998) فرهنگ سازمانی را ارزش‌ها، عقاید و شناخت مشترک کارکنان یک سازمان تعریف می‌کند. از نظر گوپا و همکاران (Gupta, Iyer, & Aronson, 2000) فرهنگ سازمانی در برگیرنده تلاش آگاهانه و آزادانه کارکنان سازمان برای تلفیق توانمندی‌های فردی خویش در دانش سازمانی از طریق فرایندهای یادگیری، تسهیم و ایجاد دانش است. فرهنگ سازمانی قوی تقویت‌کننده همکاری بین سازمانی، هماهنگ‌کننده اهداف سازمان با کارکنان آن و الهام‌بخش کارکنان برای تلاش مضاعف در دستیابی به اهداف سازمانی است (Davis, Wang & Lindridge, 2008). یافته‌های پژوهش نشان داد که مسئولیت‌پذیری دانشگاه برای فرهنگ‌سازی یکی از مهم‌ترین ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه است. از جمله مهم‌ترین نشانگرها یا مصادیق شناسایی شده در این بخش می‌توان به مواردی از این قبیل اشاره کرد: توجه به نظر و خواست ذینفعان (دانشجویان، کارکنان و اعضای هیئت علمی) در تصمیم‌گیری‌های دانشگاه، صبوری کارکنان دانشگاه در پاسخگویی به ارباب‌رجوع، استفاده از تجارب نیروی انسانی دانشگاه برای حل مشکلات اجتماعی در جامعه محلی، شفافیت تصمیمات اتخاذ شده از سوی مدیریت دانشگاه، نظارت بر حسن اجرای وظایف شغلی کارکنان و دعوت از مردم محلی برای بازدید از محیط دانشگاه و برعکس؛ یعنی رفتن به درون جامعه محلی و شناسایی مشکلات آنها.

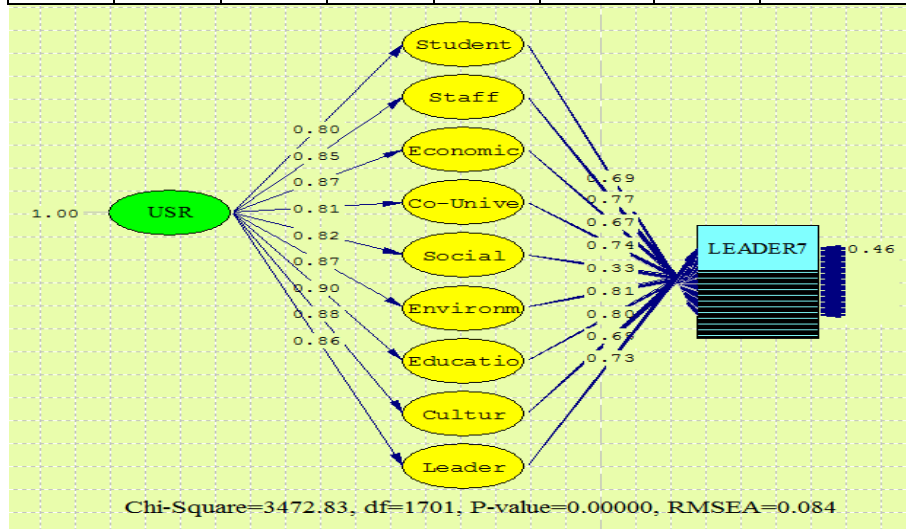
مسئولیت‌پذیری اقتصادی و مسئولیت‌پذیری رهبری دانشگاه: مهم‌ترین مصادیق مربوط به این ابعاد عبارت‌اند از: داشتن شفافیت مالی، پرداخت به‌موقع مالیات‌ها، عوارض‌ها، حق بیمه‌ها و صورت وضعیت پیمانکاری‌ها، برگزاری جلسه با بخش دولتی یا سازمان‌های تأمین‌کننده بودجه دانشگاه، نظارت مستمر بر رعایت بهداشت در تمام بخش‌های دانشگاه (از جمله خوابگاه‌ها و سلف سرویس‌ها)، برگزاری مسابقات ورزشی از سوی مدیریت دانشگاه به‌منظور ایجاد فضای نشاط و شادابی در جامعه دانشگاه و توجه به مسائل روحی و روانی جامعه دانشگاهی از سوی مدیریت دانشگاه.

به‌منظور بررسی روایی و پایایی نشانگرهای شناسایی شده برای ارزیابی مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه در حالت تجربی، با توجه به ماهیت ساختاری مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه، از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم استفاده شد. تحلیل عاملی مرتبه دوم زمانی کاربرد دارد که یک متغیر پنهان از طریق متغیرهای پنهان دیگری اندازه‌گیری شود (Hair, Ringle & Sarstedt, 2011). شاخص‌های برازندگی مربوط به USR (جدول ۵) نشان می‌دهند که داده‌ها از نظر آماری با ساختار عاملی و متغیرهای پنهان پژوهش سازگاری دارند و می‌توان استدلال کرد که نشانگرهای انتخابی برای سنجش هر یک از ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه به‌درستی انتخاب شده و از دقت لازم برخوردارند (جدول ۲، نگاره‌های ۲

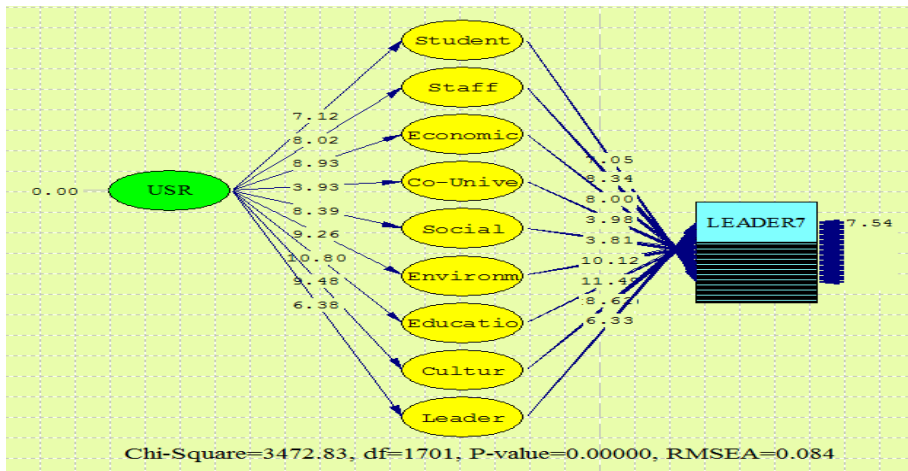
و ۳). بار عاملی استاندارد شده (نگاره ۲) نشان می‌دهد که به ترتیب مسئولیت‌پذیری آموزشی (Education)، مسئولیت‌پذیری برای فرهنگ‌سازی (Culture) و مسئولیت‌پذیری در قبال محیط زیست (Environment) دارای بیشترین سهم در تبیین مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه هستند.

جدول ۵- شاخص‌های برازندگی مدل ساختاری مربوط به ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه

<i>GFI</i>	<i>ANFI</i>	<i>NFI</i>	<i>CFI</i>	<i>IFI</i>	<i>RMSEA</i>	X^2/Df	شاخص‌های برازندگی
≥ 0.90	≥ 0.90	≥ 0.90	≥ 0.90	≥ 0.90	≤ 0.08	≤ 5	مقدار قابل قبول
0.88	0.90	0.89	0.92	0.94	0.084	2.041	مقدار برآورد شده

نگاره ۲- برون‌داد مدل ساختاری مربوط به ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه در حالت استاندارد

نگاره ۳- برونداد مدل ساختاری مربوط به ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه در حالت معناداری

بحث و نتیجه‌گیری

جدا از پاسخ واکنشی به موضوعات اجتماعی و بهره‌برداران، مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه می‌تواند نقشی پیش‌کنشانه و فعال در توسعه اجتماعی ایفا کند. در واقع، مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه یکی از رویکردهای دانشگاه برای پاسخگویی به نیازهای اجتماعی است و دامنه وسیعی از فعالیت‌ها و فرایندها را در برمی‌گیرد که به تسهیل هماهنگی‌های بیشتر بین دانشگاه و نیازهای اجتماعی به شکلی مناسب و با حس قوی اخلاقی کمک می‌کند. اهمیت تلفیق فعالیت‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی در ساختار دانشگاهی زمانی دوچندان می‌شود که بدانیم جهانی شدن و تکیه و تأکید بیش از حد بر توسعه اقتصادی موجب بروز بیماری‌های اجتماعی زیادی شده است که دانشگاه می‌تواند آنها را از طریق به‌کارگیری دانش حل کند. افزون بر این، افزایش سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه نه تنها می‌تواند به احیای مأموریت‌های مغفول یا گمشده آموزش عالی کمک کند، بلکه به افزایش سطح روحیه و آرزوی آموزشگران برای سودرسانی بیشتر به جامعه یاری می‌رساند. با این حال، مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه مفهومی گسترده، در حال تحول و قابل تفسیر است که اندازه‌گیری آن را با مشکلات فراوان روبه‌رو می‌کند. در این پژوهش تلاش شد تا تعریفی جامع از مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه و نیز ابزاری کاربردی و قابل اعتماد برای ارزیابی آن با به‌کارگیری روش‌های نظام‌مند ارائه شود. در واقع، یافته‌های این پژوهش به توسعه مطالعات موجود درباره مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه و ارزیابی آن در دانشگاه‌ها و اینکه دانشگاه‌ها چه میزان در قبال جامعه (درونی و بیرونی) مسئولیت‌پذیر هستند، کمک می‌کند. در پژوهش حاضر تشکیل گروه‌های بحث و بررسی نظام‌مند سوابق پژوهشی مرتبط با موضوع، در شناسایی جنبه‌های جدیدی از مسئولیت‌پذیری

اجتماعی دانشگاه کمک کرد که در پژوهش‌های قبلی چندان به آن توجه نشده بود. همچنین در این پژوهش نشان داده شد که همه مصادیق پرسشنامه «ارزیابی مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه رازی» از وزن یکسانی برخوردار نیستند و هر یک وزن و دامنه اثرگذاری متفاوتی دارند. به پژوهشگرانی که از این ابزار برای ارزیابی مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه بهره خواهند گرفت، توصیه می‌شود که به وزن‌های مصادیق شناسایی شده توجه داشته باشند و آنها را در گزارش نهایی خود مد نظر قرار دهند. در این پژوهش ۹ بُعد از مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه شامل مسئولیت‌پذیری در قبال دانشجویان، مسئولیت‌پذیری در قبال کارکنان و اعضای هیئت علمی، مسئولیت‌پذیری اقتصادی، مسئولیت‌پذیری در قبال دانشگاه‌های همکار (همکاری بین دانشگاهی)، مسئولیت‌پذیری در قبال جامعه بیرونی، مسئولیت‌پذیری در قبال محیط زیست، مسئولیت‌پذیری در قبال آموزش با کیفیت، مسئولیت‌پذیری برای فرهنگ‌سازی و مسئولیت‌پذیری رهبری (مدیریت) دانشگاه شناسایی شد. این یافته‌ها نتایج پژوهش‌های لال فیلهو و همکاران (Leal Filho et al., 2019)، راون و همکاران (Rauen et al., 2015)، اسفیجانی و همکاران (Esfijani et al., 2013) و برایویو بورجا و رودریگوز (Brivio Borja & Montano Rodríguez, 2016) را مبنی بر آنکه توجه به نیازهای اجتماعی، ارتقای کیفیت تدریس در همه زمینه‌ها، توسعه پروژه‌های پژوهشی در جامعه، توجه به مباحث پایداری‌محور از جمله حفاظت از محیط زیست و آماده‌سازی دانشجویان برای زندگی در جامعه که از مهم‌ترین زمینه‌های فعالیت دانشگاه در جهت مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه هستند، تأیید می‌کند.

پیشنهادها

بر اساس یافته‌های پژوهش، پیشنهاد می‌شود که دانشگاه‌ها برای نهادینه‌سازی مسئولیت‌پذیری اجتماعی در ساختار خود علاوه بر موارد یادشده در بخش یافته‌ها، به توسعه فعالیت‌های زیر توجه ویژه‌ای داشته باشند:

۱. آموزش دانشجویان و سایر بهره‌برداران دانشگاه برای رفتار شهروندی مسئولانه در قبال جامعه؛
۲. تلفیق مسائل اجتماعی در بدنه دانش؛
۳. آموزش تصمیم‌گیری آگاهانه به نیروی انسانی دانشگاه؛
۴. پرورش و ارتقای سطح خلاقیت دانشجویان؛
۵. شفافیت تصمیمات اتخاذ شده از سوی مدیریت دانشگاه؛
۶. توجه به نظر و خواست ذینفعان (دانشجویان، کارکنان و اعضای هیئت علمی) در تصمیم‌گیری‌های دانشگاه؛
۷. دعوت از مردم محلی برای بازدید از محیط دانشگاه و رفتن به درون جامعه محلی و شناسایی مشکلات آنها؛

۹. نظارت بر حسن اجرای وظایف شغلی کارکنان؛
 ۱۰. استفاده از تجارب نیروی انسانی دانشگاه برای حل مشکلات اجتماعی جامعه محلی.

تشکر و قدردانی

گروه پژوهش از معاونت پژوهشی دانشگاه رازی که بودجه و امکانات لازم برای اجرای این پروژه پژوهشی را فراهم کردند، صمیمانه تشکر می‌کند. همچنین از تمام مشارکت‌کنندگان در این مطالعه که با صبر و شکیبایی در تمام مراحل اجرای پژوهش ما را یاری کردند، صمیمانه سپاسگزاریم.

References

1. Alimohammadlou, M., Akbari, B., & Mahdavianpour, E. (2014). Identifying social responsibility in universities (USR) using fuzzy Delphi. Case study: Shiraz University. *Iranian Higher Education*, 6(3), 161-192 [in Persian].
2. Alizadeh, N., Sedighi, H., Pezeshki Rad, R., & Farasatkah, M. (2017). Analysis of transformation mechanisms in Iranian Agricultural Higher Education System. *Journal of Economics and Development Research*, 48(1), 43-53.
3. Alshuwaikhat, H.M., & Abubakar, I. (2008). An integrated approach to achieving campus sustainability: Assessment of the current campus environmental management practices. *Journal of Cleaner Production*, 16(16), 1777-1785.
4. Amini, M., Rahimi, H., Salehi, M., & Mousavi, S. (2013). The assessment of students responsibility in University of Kashan [in Persian].
5. Aristimuño, M., & Monroy, C.R. (2014). Responsabilidad social universitaria. Su gestión desde la perspectiva de directivos y docentes. Estudio de caso: Una pequeña universidad latinoamericana. *Interciencia*, 39(6), 375-382.
6. Ayuso, S., Carbonell, X., & Serradell, L. (2021). Assessing universities' social sustainability: Accounting for stakeholder value. *International Journal of Sustainability in Higher Education*.
7. Baradaran Haghiri, M., Noorshahi, N., & Roshan, A.R. (2019). The conceptualization of social responsibility of the university in Iran. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 25(3), 1-26.

8. Boni, A., & Gasper, D. (2012). Rethinking the quality of universities: How can human development thinking contribute? *Journal of Human Development and Capabilities*, 13(3), 451-470.
9. Brivio Borja, A., & Montano Rodríguez, F. (2016). La responsabilidad social universitaria. Tratamiento en la UMET. *Conrado*, 12(1), 111-118.
10. Buffel, T., Skyrme, J., & Phillipson, C. (2017). Connecting research with social responsibility: Developing 'age-friendly' communities in Manchester, UK. In *University social responsibility and quality of life* (pp. 99-120). Springer.
11. Carroll, A.B. (1979). A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of Management Review*, 4(4), 497-505.
12. Castañeda, G., Ruiz, M., Vilorio, O., Castañeda, R., & Quevedo, Y. (2007). El rol de las universidades en el contexto de la responsabilidad social empresarial. *Negotium*, 3(8), 100-132.
13. Chen, C., & Vanclay, F. (2021). Transnational universities, host communities and local residents: Social impacts, university social responsibility and campus sustainability. *International Journal of Sustainability in Higher Education*.
14. Chen, C., Vanclay, F., & Zhang, Y. (2019). The social impacts of a stop-start transnational university campus: How the impact history and changing plans of projects affect local communities. *Environmental Impact Assessment Review*, 77, 105-113.
15. Coelho, M., & Menezes, I. (2020). University social responsibility as a driving force of change: Students' perceptions beyond the ivory tower. *On the Horizon*, 28(2), 93-100. <https://doi.org/10.1108/OTH-02-2020-0005>
16. Davis, L., Wang, S., & Lindridge, A. (2008). Culture influences on emotional responses to on-line store atmospheric cues. *Journal of Business Research*, 61(8), 806-812.
17. de Sousa, J.C.R., Siqueira, E.S., Binotto, E., & Nobre, L.H.N. (2020). University social responsibility: Perceptions and advances. *Social Responsibility Journal*.
18. Drucker, P. (2012). *Management*. Routledge.
19. Dusingize, M.P., & Nyiransabimana, V. (2017). A study of University Social Responsibility (USR) practices at Rwanda's Institut Catholique de

- Kabgayi. In *Corporate Social Responsibility, Sustainability, and Ethical Public Relations*. Emerald Publishing Limited.
20. Edwards, S. (1998). Openness, productivity and growth: What do we really know? *The Economic Journal*, 108(447), 383-398.
  21. Esfijani, A., Hussain, F., & Chang, E. (2013). University social responsibility ontology. *Engineering Intelligent Systems*, 21(4), 271-281.
  22. Etzkowitz, H. (2003). Research groups as 'quasi-firms': The invention of the entrepreneurial university. *Research Policy*, 32(1), 109-121.
  23. Gaete Quezada, R.A. (2015). The concept of university social responsibility from the perspective of upper direction. *Cuadernos de Administración (Universidad del Valle)*, 31(53), 97-107.
  24. Gomez, L. (2014). The importance of university social responsibility in Hispanic America: A responsible trend in developing countries. In *Corporate social responsibility and sustainability: Emerging trends in developing economies*. Emerald, Bingley, 241-268.
  25. Gupta, B., Iyer, L.S., & Aronson, J.E. (2000). A study of knowledge management practices using grounded theory approach.
  26. Gutierrez. (2014). *Calidad total y productividad*. MCGRAW-HILL INTERAMERICANA-MUA.
  27. Habibi, N., Vazifehdust, H., & Jafari, P. (2016). Upgrading Islamic Azad University social accountability factors. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 22(2), 125-145 [in Persian].
  28. Hair, J.F., Ringle, C.M., & Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a silver bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139-152.
  29. Latif, K. F. (2018). The development and validation of stakeholder-based scale for measuring university social responsibility (USR). *Social Indicators Research*, 140(2), 511-547.
  30. Leal Filho, W., Doni, F., Vargas, V.R., Wall, T., Hindley, A., Rayman-Bacchus, L., Emblen-Perry, K., Boddy, J., & Avila, L.V. (2019). The integration of social responsibility and sustainability in practice: Exploring attitudes and practices in Higher Education Institutions. *Journal of Cleaner Production*, 220, 152-166.
  31. Lo, C.W. H., Pang, R.X., Egri, C.P., & Li, P.H.Y. (2017). University social responsibility: Conceptualization and an assessment framework. In *University social responsibility and quality of life* (pp. 37-59). Springer.

32. Maslen, G. (2012). Worldwide student numbers forecast to double by 2025. *University World News*, 209(2).
33. Monavvarifard, F., Baradaran, M., & Khosravipour, B. (2019). Increasing the sustainability level in agriculture and Natural Resources Universities of Iran through students' engagement in the value Co-creation process. *Journal of Cleaner Production*, 234, 353-365.
34. Perić, J., & Delić, A. (2016). Developing social responsibility in Croatian Universities: A benchmarking approach and an overview of current situation. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 13(1), 69-80.
35. Rajabian Gharib, F., Mohammadzadeh, S., & Sharifzadeh, M.S. (2021). Developing a model for university-community engagement based on social responsibility approach in agricultural higher education. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 26(4), 85-111.
36. Rasche, A. (2020). The United Nations Global Compact and the sustainable development goals. In *Research Handbook of Responsible Management*. Edward Elgar Publishing.
37. Rauen, T.R., Lezana, Á.G.R., & da Silva, V. (2015). Environmental management: An overview in higher education institutions. *Procedia Manufacturing*, 3, 3682-3688.
38. Reiser, J. (2008). University social responsibility definition. *Disponibile en internet*. Retrieved from http://www.usralliance.org/resources/Aurilla_Presentation_Session6.pdf.
39. Sánchez-Hernández, M.I., & Mainardes, E.W. (2016). University social responsibility: A student base analysis in Brazil. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 13(2), 151-169.
40. Sedlacek, W.E., Benjamin, E., Schlosser, L.Z., & Sheu, H.B. (2007). Mentoring in academia: Considerations for diverse populations. *The Blackwell handbook of mentoring: A multiple perspectives approach*, 259-280.
41. Shafei, R., & Azizi, N. (2014). Investigating of organizational social responsibility in higher education institutions in the west of Iran (design an evaluation model). *Journal of Organizational Behavior in Elementary Education*, 1 (2), 1-22.
42. Sharifzadeh, A., & Abdollahzadeh, G. (2009). Explaining strengthening mechanisms, institutional orientations and problematic challenges.

43. Shriberg, M. (2002). Institutional assessment tools for sustainability in higher education: Strengths, weaknesses, and implications for practice and theory. *Higher Education Policy*, 15(2), 153-167.
44. Stolze, A., & Sailer, K. (2021). Advancing HEIs' third-mission through dynamic capabilities: The role of leadership and agreement on vision and goals. *The Journal of Technology Transfer*, 1-25.
45. Taylor, M.C. (2010). *Crisis on campus: A bold plan for reforming our colleges and universities*. Alfred a Knopf Incorporated.
46. Terán-Bustamante, A., & Torres-Vargas, A. (2020a). University Social Responsibility (USR) and its mission: The case of the Universidad Panamericana in Mexico. In *Strategy, Power and CSR: Practices and Challenges in Organizational Management*. Emerald Publishing Limited.
47. Terán-Bustamante, A., & Torres-Vargas, A. (2020b). University Social Responsibility (USR) and its mission: The case of the Universidad Panamericana in Mexico. In S. García-Álvarez & C. Atristain-Suárez (Eds.), *Strategy, power and CSR: Practices and challenges in organizational management* (pp. 235-257). Emerald Publishing Limited. Retrieved from <https://doi.org/10.1108/978-1-83867-973-620201013>.
48. Unesco. (1997, December). Educating for a sustainable future: A transdisciplinary vision for concerted action; international conference; Thessaloniki, 8-12 December 1997. Unesco.
49. Vallaey, F. (2007). Responsabilidad social universitaria. Propuesta para una definición madura y eficiente. *Programa para la formación en humanidades*.
50. Vallaey, F. (2014). La responsabilidad social universitaria: Un nuevo modelo universitario contra la mercantilización. *Revista Iberoamericana de Educación Superior*, 5(12), 105-117.
51. Vasilescu, R., Barna, C., Epure, M., & Baicu, C. (2010). Developing university social responsibility: A model for the challenges of the new civil society. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 4177-4182.
52. Vázquez, J.L., Aza, C.L., & Lanero, A. (2016). University social responsibility as antecedent of students' satisfaction. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 13(2), 137-149.

53. Velazquez, L., Munguia, N., Platt, A., & Taddei, J. (2006). Sustainable university: What can be the matter? *Journal of Cleaner Production*, 14(9-11), 810-819.
54. Viebahn, P. (2002). An environmental management model for universities: From environmental guidelines to staff involvement. *Journal of Cleaner Production*, 10(1), 3-12.
55. Wilkins, S. (2017). Ethical issues in transnational higher education: The case of international branch campuses. *Studies in Higher Education*, 42(8), 1385-1400.

پیوست: پرسش‌های مطرح شده در فوکوس گروپ

۱. مسئولیت‌پذیری اجتماعی برای شما به چه معناست؟
۲. درباره مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه چه نظری دارید؟
۳. به نظر شما مهم‌ترین ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه کدام‌اند؟
۴. آیا دانشگاه رازی مسئولیت اجتماعی خود را انجام می‌دهد؟ دلیل شما چیست (مصادیق آن را بیان کنید)؟
۵. به‌عنوان بهره‌بردار دانشگاه (هیئت علمی، دانشجو یا کارمند) دانشگاه چه کاری برای شما انجام داده است؟

